

Helena Baková

PSYCHOLOGIE PÍSMÁ

**HUMANISTICKÝ PŘÍSTUP
V POZNÁVÁNÍ OSOBNOSTI
Z RUKOPISU**

- výrazová a barevná grafologie
- přístup zaměřený na pisatele
- unikátní rukopisné ukázky
- psychologie C. Rogerse v písmu

Věnuji svým nejbližším

Helena Baková

PSYCHOLOGIE PÍSMÁ

HUMANISTICKÝ PŘÍSTUP
V POZNÁVÁNÍ OSOBNOSTI
Z RUKOPISU

- výrazová a barevná grafologie
- přístup zaměřený na pisatele
- unikátní rukopisné ukázky
- psychologie C. Rogerse v písmu

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována ani šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno.

Ing. Helena Baková

PSYCHOLOGIE PÍSMÁ

Humanistický přístup v poznávání osobnosti z rukopisu

Vydala Grada Publishing, a.s.

U Průhonu 22, 170 00 Praha 7

tel.: +420 234 264 401, fax: +420 234 264 400

www.grada.cz

jako svou 5880. publikaci

Recenze:

PhDr. Daniela Rös Šiffelová

Institute, které poskytly obrazové dokumenty:

Literární archiv Památníku národního písemnictví, Praha; Archiv Národního divadla, Praha; Národní muzeum – České muzeum hudby, Muzeum Antonína Dvořáka, Praha; Archiv Národní galerie, Praha; Státní oblastní archiv v Zámrsku – SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli; Státní okresní archiv, Jičín; Archiv Mendeliana Moravského zemského muzea, Brno; Památník Petra Bezruče Slezského zemského muzea, Opava

Originály kreseb:

archiv autorky

Odpovědná redaktorka PhDr. Pavla Landová

Sazba, zlom a návrh obálky Antonín Plicka

Počet stran 208 + 36 barevná příloha

Vydání 1., 2015

Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a.s.

© Grada Publishing, a.s., 2015

Cover Image © Helena Baková, 2015

ISBN 978-80-247-9790-8 (ePub)

ISBN 978-80-247-9789-2 (pdf)

ISBN 978-80-247-5154-2 (print)

Obsah

O autorce	9
Poděkování	10
Úvod	11

Část první – GRAFOLOGIE JAKO PSYCHOLOGIE PÍSMÁ

1. Grafologie a psychologie písma	15
1.1 Grafologické metody	15
1.2 Celostní přístup psychologie písma	17
1.3 Výpovědní možnosti psychologie písma	18
1.4 Limity psychologie písma	22
1.5 Využití psychologie písma	25
2. Výrazové a symbolické pojetí rukopisu	27
2.1 Výrazový přístup k písmu	27
2.2 Symbolický přístup k písmu	34
3. Celostní znaky psychologie písma	37
3.1 Písmový obraz	38
3.2 Poměr pohybu a formy	40
3.3 Pohyb	41
3.4 Forma	45
3.5 Fixace	47
3.6 Rytmus	64
3.7 Individuálnost	66
3.8 Harmoničnost	77
3.9 Tabulka pro popis výrazu písma a vyvozování významů celostních znaků	80
4. Vztah mezi celostními a dílčími znaky v písmu	85
4.1 Celostní znaky determinují znaky dílčí	85
4.2 Totéž není totéž	87
4.3 Výrazové a významové nuance dílčích znaků v kontextu rukopisu a jejich využití	89
4.4 Stručný přehled dílčích znaků s příklady	90

5. Metodika grafologické práce	93
5.1 Etapy grafologické práce	94
5.2 Konkrétní ukázky grafologických rozborů	95
6. Subjektivní realita při práci s rukopisem	101
6.1 Clona „mentálního rádia“	101
6.2 Grafologická úskalí a „nástrahy“	102
6.3 Jak se přiblížit „čistému“ výrazu písma	104
6.4 Grafologické rozborů rukopisů známých a historických osobností	108

Část druhá – GRAFOARTE, BAREVNÁ GRAFOLOGIE

7. Grafoarte – tvůrčí práce s rukopisem	113
7.1 Co je přístup <i>grafoarte</i>	113
7.2 Obraz versus slovo	114
7.3 Jak malování rukopisu probíhá	115
7.4 Principy přístupu <i>grafoarte</i>	116
7.5 Zkušenosti s malováním emocí a rukopisů	117
7.6 Přínos přístupu <i>grafoarte</i>	122
7.7 Využití přístupu <i>grafoarte</i>	124

Část třetí – PSYCHOLOGIE PÍSMÁ V KONTEXTU HUMANISTICKÉHO PŘÍSTUPU CARLA ROGERSE

8. Psychologie písma v kontextu pojetí Carla Rogerse	127
8.1 Vnitřní krajiny člověka v humanistické psychologii písma	127
8.2 Přístup Carla Rogerse a psychologie písma	129
8.3 Pojetí terapie podle Carla Rogerse	131
8.4 Postoje akceptace, empatie a kongruence v psychologii písma	134
9. Koncept vývoje osobnosti podle Carla Rogerse	143
9.1 Aktualizační tendence	143
9.2 Vývoj osobnosti	143
9.3 Celek osobnosti podle Carla Rogerse	147
9.4 Vliv grafologovy kongruence a inkongruence na práci s rukopisem	154
10. Využití pojetí Carla Rogerse v psychologii písma	157
10.1 Rukopisný výraz pisatelova způsobu bytí	157
10.2 Aplikace Rogersova pojetí osobnosti na celostní písmové znaky	158

10.3	Projevy akceptace, empatie a kongruence v písmu	162
10.4	Sedm stadií procesu osobnostní změny a jejich projevy v písmu	166
10.5	Styly prožitkových fixací	172

Část čtvrtá – GRAFOLOGICKÉ PORTRÉTY HISTORICKÝCH OSOBNOSTÍ

Grafologický portrét osobnosti Antonína Dvořáka	193
Grafologický portrét osobnosti Bedřicha Smetany	197
Dodatek – popis výrazu rukopisů	201
Božena Němcová (ukázka 12)	201
Josef Florian (ukázky 18, 19)	201
Gregor Mendel (ukázky 20, 21)	202
Seznam ukázek rukopisů a místo archivace originálů	203
Literatura	205

O autorce

Ing. Helena Baková (nar. 1954) se zabývá psychologií písma více než dvacet let. Působí jako grafoložka, lektorka a členka představenstva České grafologické komory (ČGK), je spoluzakladatelkou Institutu psychologie písma (IPP). Absolvovala komplexní pětiletý výcvik v psychoterapii zaměřené na člověka podle Carla Rogerse a obhájila závěrečnou práci *Grafologie jako přístup zaměřený na pisatele* (2008). Zúčastnila se řady arteterapeutických seminářů, dokončila dvouletý Gestalt přístup pro pomáhající profese, studium Systemické psychosociální pomoci, kurz mediálních dovedností a další.

Vyvinula nový způsob práce s písmem – přístup Grafoarte®, který prostřednictvím výtvarné empatie usnadňuje přiblížit se danému rukopisu a zároveň prohloubit sebepoznání.

Ve výuce psychologie písma při ČGK a IPP se snaží předávat grafologické zkušenosti zážitkově-poznávací cestou zaměřenou na studenta. Zabývá se humanistickým pojetím psychologie písma, kterou vnímá jako pomáhající profesi – umožňuje porozumět klientovu jedinečnému vnitřnímu světu a podpořit jej v osobnostním růstu a seberozvoji.

V roce 1999 se stala vítězkou srovnávacího testu grafologů v ČR, který organizovala Filozofická fakulta UK Praha ve spolupráci s *MF Dnes*. Dlouhodobě se také věnuje rozborům historických rukopisů, spolupracuje s odbornými badateli, pro které vyhotovila grafologické portréty významných osobností (např. B. Němcové, J. Floriana, H. Kudliča ad.). Podílela se na dokumentárních filmech České televize *Petr Bezruč* (2002) a *Tajemství života KHM* (2010). Je autorkou knihy *Portréty historických osobností* (2015).

www.grafoarte.cz
graphea@seznam.cz

Poděkování

Jsem vděčná svým kolegům, kteří mě v rozmanitých směrech ovlivnili a od nichž jsem se mnohému naučila. Upřímně děkuji zejména paní Bc. **Světle Francové** za vzácnou schopnost naslouchat, za cenné odborné a podnětné diskuze, které mi přinášely nejen potěšení, ale i pomáhaly více si utřídit myšlenky, a děkuji také za mnohaletou tvořivou spolupráci. Rovněž děkuji panu PhDr. **Janu Jeřábkovi**, že mi v mých grafologických začátcích zprostředkoval celostní přístup vycházející z pojetí grafologů W. Müllera a A. Enskatové a také přiblížil důležitost prožitkové práce s rukopisem. Mé díky patří i za zkušenosti nabyté při spolupráci na různých grafologických projektech, jichž jsme se společně účastnili.

Děkuji také studentům grafologie za podnětné otázky a mnohá inspirativní vyjádření, kterými mě vždy posouvali dále.

Vřele děkuji paní PhDr. **Daniele Rös Šiffelové** za vstřícný přístup, za cenné odborné postřehy a konstruktivní poznámky především k třetí části knihy, jimiž mi byla významně nápomocná.

Velice děkuji paní PaedDr. **Blance Hejtmánkové** za přínosné jazykové připomínky a korektury textu.

Můj vděk patří též paní Dr. **Natalii Rogersové** za laskavost, s níž mi poskytla rukopis svého otce Carla Rogerse, a panu Dr. **Joe Fergusonovi** za kopii ručně psaného věnování Carla Rogerse jeho otci Ch. Fergusonovi.

Ze srdce děkuji své rodině za oporu a pochopení v době, kdy jsem se plně věnovala psaní knihy: **Lubošovi** za podnětnou tvořivou inspiraci a láskyplné povzbuzení, které mě vždy nasmírně posilovalo; **Radce a Martinovi** za milou podporu, za vyhotovení ilustrací ke grafologické „haptice“ a technickou pomoc s obrázky a schématy; **Honzovi** za vstřícnost a zprostředkování pracovního překladu vybraných částí a citací z knihy *Graphologische Diagnostik* od W. Müllera a A. Enskatové. Všem patří též poděkování za přínosné připomínky k textu a obsahu knihy.

Úvod

„Grafologii umíme všichni, jen někteří z nás o tom ještě nevědí...“

autorka

Psychologie písma představuje celostní grafologický přístup v poznávání osobnosti z rukopisu. V praxi existuje mnoho „grafologií“. Není však grafologie jako grafologie. Pod tímto běžně zažitým pojmem se ve skutečnosti skrývá nepřehledné množství mnohdy značně ošidných přístupů, které se snaží vyložit charakteristiky pisatelovy osobnosti pouze na základě jednotlivých znaků v písmu.

Psychologie písma, jejímž pojetím, metodou a principy se zabývá tato kniha, je oborem, který poskytuje nejen kvalitní psychodiagnostické závěry, ale ve svém humanistickém vyústění přináší i hluboce lidský pohled na člověka.

Tento obor lze chápat jako pomáhající profesi, v níž záleží na lidské kvalitě vztahu mezi grafologem a pisatelem, potažmo jeho rukopisem. Kvalita tohoto vztahu se odvíjí od grafologova akceptujícího, empatického a kongruentního postoje ve smyslu principů přístupu zaměřeného na člověka podle humanistického psychologa Carla Rogerse. Publikace se těmito postoji v psychologii písma blíže zabývá a také nabízí využití Rogersovy psychologie v práci s rukopisem jako další možnost, jak prostřednictvím písma hlouběji porozumět pisatelově osobnosti.

Ne vše z oboru psychologie písma lze sdělit jen lineárním jazykem a uchopit pouze intelektem. V rámci možností jsou tedy některá z témat zprostředkována též „zážitkově-poznávací“ formou. Knihu je tak možné využít i jako učebnici či průvodce. Probíraná témata doprovází četné rukopisné ukázky, názorné příklady i prožitková cvičení. Čtenář si může průběžně ověřovat svou citlivost a vnímavost k rukopisnému výrazu, popř. si v rámci „barevné grafologie“ namalovat rukopis přístupem Grafoarte®. Metodika celé grafologické práce je pak představena na rukopisech hudebních skladatelů Antonína Dvořáka a Bedřicha Smetany spolu s grafologickými portréty jejich osobností. Hlubší zájemce tak získá bližší představu, jak grafolog postupuje od prvního setkání s písmem až po výsledný psychologický výklad pisatelovy osobnosti. K případnému dalšímu studiu lze využít i dvanáct grafologických portrétů v knize *Portréty historických osobností* (Baková, 2015), která na publikaci *Psychologie písma* úzce navazuje.

Humanistická psychologie písma není jen pouhou metodou k rozboru rukopisu. V širším smyslu v sobě nese potenciál ke zkvalitňování mezilidských vztahů a svým přesahem do každodenní reality se může stát i určitým způsobem života ve smyslu Rogersova „způsobu bytí“. Úvodní motto odráží přesvědčení, že možnosti k seberozvoji a kultivaci vzájemných vztahů si v sobě neseme všichni. A psychologie písma nám může být v tomto směru významně nápomocna.

Věřím, že si tato kniha najde cestu ke každému, kdo chce hlouběji porozumět druhým lidem, ale i sám sobě, a že osloví všechny, kteří obor psychologie písma shledají podnětným, přínosným a obohacujícím.

Helena Baková

Část první

GRAFOLOGIE
JAKO
PSYCHOLOGIE PÍSMÁ

1. Grafologie a psychologie písma

Grafologie (z řeckého *grafei* = písmo, psaní a *logos* = nauka) se zabývá ručně psaným písmem a grafickými projevy člověka za účelem jejich psychologické interpretace. Grafologie není písmostnalectví, s nímž bývá mnohdy zaměňována. Obě disciplíny se liší cílem i metodami rozboru rukopisu – písmostnalec zjišťuje autorství psaného textu nebo podpisu, kdežto grafolog vytváří psychologický výklad pisatelovy osobnosti.

1.1 Grafologické metody

Pojem „grafologie“ neoznačuje z hlediska metodologického jednotný obor. Není totiž jen jedna grafologie, nýbrž existují rozdílné grafologické přístupy a metody rozboru písma. Ne všechny však vedou k hodnotným výsledkům. Podle způsobu práce s rukopisem lze v grafologii vysledovat dva základní přístupy – fragmentární a celostní.

V obecném povědomí se grafologií často míní **grafologie fragmentární** neboli **znaková**. „Znakový“ grafolog zkoumá a měří dílčí znaky v písmu (např. sklon, velikost atd.) a snaží se z nich vyvozovat vlastnosti osobnosti. Znaková grafologie nabývá extrémní podoby například v tzv. grafologické abecedě, kde jsou různým tvarům, dokonce i dílčím částem písmen přiřazovány fixní vlastnosti. Též mívá formu různých grafologických tabulek, v nichž jsou k jednotlivým znakům připojené určité interpretace. Tyto přístupy mnohdy ulpívají na neplatném předpokladu, že jeden znak v písmu „něco znamená“, že jednotlivost označuje nějakou vlastnost či nese nějaký základní význam, který by obecně platil ve všech rukopisech. Z těchto dílčích znaků se pak snaží poskládat celek osobnosti. Často tak vedou k fragmentárnímu, mechanickému myšlení a neumožňují uchopit rukopis v celkových souvislostech.

Psychologie písma – **celostní grafologie** – naproti tomu zachycuje rukopis jako celek prostřednictvím celostních znaků a vychází z psychologie výrazu. Psychické děje člověka jsou spojeny s výrazovými pohyby (mimika, gestika, držení těla atd.), které se vztahují nejen k aktuálním duševním stavům, ale i k trvalejším osobnostním rysům. Psychologie výrazu se pak zabývá psychologickou interpretací výrazu osobnosti a studuje, co tento výraz o daném subjektu sděluje. Výraz podstaty osobnosti se také projevuje v osobní produkci, jejíž přirozenou součástí je i *rukopis* (Nakonečný, 1995a, s. 233): „[...] existují *habituální výrazové znaky*, tj. více či méně trvalé a přítomné výrazové pohyby, jako jsou tempo pohybu, obecná napjatost, pohybové bohatství nebo chudost, hranatost nebo kulatost pohybů [...]“. Celostní grafologie

umožňuje v rukopisu studovat základní výrazové tendence pisatelovy osobnosti a zachytit je v hlubších dynamických souvislostech. Vede tak k poměrně komplexnímu psychologickému uchopení a výkladu osobnosti.

V praxi pak existují různé grafologické školy a směry. Liší se kvalitou používané metody, systémovou propracovaností postupu při rozboru písma, požadavky na grafologicko-psychologickou odbornost a praktické zkušenosti grafologa, jakož i celkovým pojetím jeho osobnostních kvalit a vztahu ke klientům.

Moje cesta ke grafologii

Mé grafologické začátky se odehrávaly ve znamení znakové grafologie, kterou jsem se po roce 1989 učila u jedné grafoložky. Průběžně jsem si tvořila i jakousi kartotéku dílčích znaků, kam jsem si od různých autorů vypisovala významy těchto znaků s nadějí, že mi pomohou při rozboru rukopisu. Bylo to období tápání a intenzivního hledání. Velice jsem toužila naučit se grafologii, ale stále se mi nedařilo dobrat se analýzou dílčích znaků hodnotnějších výsledků. Také jsem studovala přístupy různých grafologů, jejichž knihy pro mě byly tenkrát dostupné, např. Roberta Saudka a dalších. V té době mě zaujalo dílo Viléma Schönfelda (1948), který pracuje se dvěma znaky celostnější povahy (písmový obraz a rytmus) a s dílčími znaky prostými (např. vázání), složenými (např. pravidelnost) a jejich skupinami. O písmu pojednává jako o výrazovém pohybu a symbolickém úkonu. Svým pojetím mi napomohl rozvíjet grafologicko-psychologické myšlení, a přede mnou se tak rozprostřely nové nadějné obzory.

Se skutečně celostním grafologickým přístupem jsem se začala seznamovat až při studiu grafologie a psychologie u České grafologické komory po roce 1990. Přístup vychází z metody německých grafologů Wilhelma Müllera a Alice Enskatové, kteří při rozboru písma postupují od zachycení celku rukopisu k analýze jednotlivostí: od komplexních dojmových znaků (pohyb, forma a jejich vzájemný poměr, fixace, rytmus, vlastní ráz a jednotnost písma) k dílčím znakům měřitelným a popsitelným, které dělí na méně komplexní (např. sklon), více komplexní (např. pravidelnost) a zvláštnosti daného písma. Uplatňují výrazový a symbolický přístup k rukopisu a přinášejí novou metodu vyvozování významů znaků.

Celostní přístup k písmu jsem si osvojovala postupně a hlouběji mu porozuměla díky různým zkušenostem, kterých jsem praxí nabývala. Na cestě k uchopení této metody mi byla také nápomocna podnětná spolupráce s Janem Jeřábkem, například na přípravách jeho knihy *Grafologie*, která pak vyšla v roce 1994. Jeřábek navazuje na systém celostních znaků podle Müllera a Enskatové (1973) a k těmto znakům ještě připojuje „celkový písmový obraz“, s nímž pracuje Schönfeld (1948, 1996). Metodicky postupuje od komplexních dojmových znaků (písmový obraz, pohyb, forma, fixace, rytmus, individuálnost, harmoničnost) k dílčím znakům měřitelným a popsitelným. V druhém rozšířeném vydání své knihy z roku 1997 propracovává odlišné pojetí fixačního stupně III od pojetí W. Müllera a A. Enskatové (1973) a více je přibližuje psychologické skutečnosti.

Metodický přístup, v němž je kladen důraz na postup od celku rukopisu k dílčím znakům a rozbor vychází především z celostních kategorií, umožňuje písmo a pisatelovu osobnost uchopit

poměrně komplexně. Představuje celostní přístup psychologie písma jako kvalitní grafologickou metodu, která má předpoklady poskytovat hodnotné výsledky.¹

S metodou „od celku k jednotlivostem“ pracuji dodnes, třebaže v současnosti by se dala nazvat metodou „v celku s jednotlivostmi“. Dříve jsem při rozboru písma postupovala tak, že jsem prostřednictvím celostních znaků popisovala celkový výraz písma a pak z celku rukopisu jako by „vystoupila“, abych se soustředila na analýzu jednotlivých dílčích znaků. Nyní z celku v průběhu rozboru již příliš nevystupuji, ale zůstávám v kontaktu s celkovým výrazem písma, v jehož kontextu vnímám jednotlivosti. Dalo by se to popsat také jako proces uvolněního přepínání pozornosti, která se volně „přesouvá“ od celku k jednotlivostem a naopak, a postupně se tak zpřesňuje a prohlubuje uchopovaný výraz písma. Dílčí znaky, popř. zvláštnosti daného rukopisu pak využívám k dokreslení výrazových nuancí při popisu výrazu písma či k prokreslení významových odstínů ve výkladu osobnosti.

1.2 Celostní přístup psychologie písma

Psychologie písma představuje holistický přístup k poznání a porozumění osobnosti člověka prostřednictvím rukopisného výrazu. Jedním ze základních principů psychologie písma je, že vychází z psychologie výrazu a je její nedílnou součástí. Holistický přístup znamená, že grafolog-psycholog písma se k osobnosti člověka a jeho rukopisnému artefaktu vztahuje jako k celku. Nerozkládá rukopis (potažmo ani osobnost) na jednotlivosti, ale rukopisný výraz uchopuje celostně v dynamických souvislostech. Postupuje metodicky (viz kapitola 5), uplatňuje výrazový a symbolický přístup k písmu (viz kapitola 2) a metodou celostních písmových kategorií zachycuje rukopisný výraz, aby porozuměl jeho obsahům a vyložil významy (viz kapitoly 3 i 4). Kvalitní grafologický rozbor také předpokládá, že se grafolog věnuje i subjektivní rovině svého vztahu k rukopisu (viz kapitoly 6 a 7). Neméně důležité je, aby se v psychologickém kontaktu vztahoval k rukopisu/pisateli akceptujícím, empatickým a kongruentním způsobem ve smyslu podmínek přístupu Carla Rogerse (viz kapitola 8). Uvedené předpoklady, jimiž se postupně zabýváme

¹ V letech 1998–1999 se konal srovnávací test grafologů a grafologie v České republice, který byl organizován pod vedením doc. Mgr. MUDr. Radvana Bahboucha, Ph.D., z FF UK Praha. Výsledky grafologických rozborů byly srovnány s psychologickým vyšetřením, jež zahrnovalo osobní rozhovor a baterii testů, které zjišťovaly výkonnost (Ravenův test inteligence, Torranceho test kreativity, Bourdonův test pracovní křivky a pozornosti, Stroopův test) a osobnostní vlastnosti (Rorschachův test, Lüscherův test, test kresby stromu, test kresby postav, Warteggův test). Výsledky pěti grafologů hodnotili čtyři psychologové a čtyři laici. Hodnoceno bylo především, obsahuje-li grafologický posudek neurčitě obecnosti anebo naopak specifičnosti a charakteristiky, které mají vysokou výpovědní hodnotu. Srovnávací test ukázal, že zkušenější grafologové, kteří používají kvalitní grafologickou metodu, dokáží vyhotovit rozbor rukopisu, jenž je srovnatelný s výsledky série psychologických testů. Blíže viz TUREK, J.: Dobří grafologové dokážou z písma vyčíst povahu člověka. *Mladá fronta Dnes: Příloha Test Dnes*. Praha: MAFRA, 3. 2. 1999, popř. Jak pro nás dopadl „TEST DNES“? [online], [cit. 2013-06-20]. Dostupné z: <http://www.grafologickakomora.cz/clanky/#testdnes>.

v následujících kapitolách, představují zároveň i základní principy psychologie písma jako oboru, který poskytuje nejen kvalitní psychodiagnostické závěry, ale ve svém humanistickém pojetí přináší i hluboce lidský pohled na člověka.

V dalším textu budeme pojem „grafologie“ používat jako synonymum k pojmu „psychologie písma“ ve významu a smyslu, jak byla právě stručně představena, pokud nebude výslovně uvedeno jinak. Vymezení pojmů zdůrazňujeme proto, že v praxi se pod běžně zažitým slovem „grafologie“ skrývají různé mnohdy nepřilíš hodnotné způsoby přístupu k písmu. Tímto tématem, tedy problémem grafologie jako laického přístupu a psychologie písma jako kvalitního celostního přístupu se mimo jiné ve své bakalářské práci zabývá Francová (2013): „V minulosti dobře zavedený pojem ‚grafologie‘ bývá v současnosti často degradován laickými pokusy analyzovat písmo překonanými metodami, které nerespektují složitost a komplexnost celého procesu.“ (s. 69). Francová poukazuje na podmínky, za nichž je možno hovořit o skutečné psychologii písma, a uvádí její základní atributy – pojetí rukopisu jako součásti psychologie výrazu, uplatňování holistického hlediska na osobnost člověka a v psychologickém výkladu písma, kompatibilitu výrazu a psychologického myšlení, metodický postup při rozboru, psychologický kontakt s rukopisem a transparentní vztah k pisateli.

1.3 Výpovědní možnosti psychologie písma

Celostní přístup psychologie písma poskytuje poměrně širokou škálu výpovědních možností. Přináší výklad pisatelových charakteristik z hlediska psychické struktury osobnosti a zároveň umožňuje porozumět dynamice osobnosti, její motivační a hodnotové orientaci. Nabízí také pohled na genezi (vývoj) a proměny osobnosti v čase na základě pisatelových rukopisů z různých životních období. V neposlední řadě umožňuje studovat pisatelovu osobnost v rukopisu též z hlediska různých psychologických pojetí a osobnostních typologií. Závěrečný psychologický výklad pisatelovy osobnosti pak lze koncipovat v psychodiagnostickém pojetí grafologického posudku nebo humanistickém pojetí grafologického portréту.

1.3.1 Strukturní a dispoziční hledisko

Strukturní a dispoziční hledisko vychází z předpokladu, že v osobnosti člověka existují poměrně trvalé charakteristiky (dispozice), které mají určující vliv na jeho prožívání, myšlení a chování. Nakonečný (1995b) uvažuje o psychologicky pojatém pojmu osobnosti jako o relativně stálém vnitřním psychickém uspořádání, které vyjadřuje určitý **trvalejší stav**. Tento uspořádaný celek (psychická struktura osobnosti) je tvořen systémem vnitřních dispozic a determinant, které představují psychické vlastnosti osobnosti.

V písmu studujeme základní výrazové tendence, které vypovídají o trvalejších psychických charakteristikách, o vnitřních dispozicích, o pramenných rysech, které determinují pisatelovo prožívání a chování. Také je možno vyhodnocovat případné vnitřní nerovnováhy a konfliktní momenty v osobnosti. Jeřábek (2003) vyčleňuje oblasti struktury osobnosti, které jsou z písma nejlépe zjištělné. Lze tak hlouběji nahlédnout navzájem propojené oblasti charakteristik:

- **vitalita a energie:** typ vitality a výkonu, celková dynamičnost a zatížitelnost, odolnost vůči stresu, způsob nakládání a hospodaření s energií, regenerace sil atd.;
- **vlastnosti vůle:** způsob řízení energie a stabilita výkonu, aktivní a iniciační vůle (např. dynamičnost, energičnost, iniciativnost, činnost), vlastnosti realizační vůle (např. seberegulace, vytrvalost, houževnatost, důkladnost) atd.;
- **vlastnosti myšlení:** pružnost/rigidita, myšlení konkrétně-praktické/teoreticko-abstraktní, globální/analytické, kreativní/reproduktivní, intuitivní/logicko-deduktivní, smysl pro řád a plán, schopnost koncentrace atd.;
- **emocionalita:** dynamika prožívání emocí, převažující emoční nastavení osobnosti atd.;
- **vztah k sobě:** sebevědomí, sebehodnocení, rozpor mezi reálným a ideálním já atd.;
- **vztahy k druhým lidem, sociabilita:** sociální charakteristiky – poměr extraverze a introverze, sklon k dominantním či submisivním postojům, individuálnost/konformita, organizační a řídicí schopnosti, tvořivost a improvizace, komunikační styl afiliativní (např. přátelskost, vstřícnost, schopnost empatie, spolupráce)/hostilní (např. konfliktnost, agresivnost, útočnost), spontánnost a autentičnost v projevu, otevřenost/uzavřenost, rolové chování atd.

1.3.2 Dynamické a procesuální hledisko

Dynamické a procesuální hledisko uvažuje o osobnosti z pohledu dynamiky vnitřních psychických procesů a vyjadřuje téma motivů a motivace, tedy potřeb, zájmů, ideálů, jež „hýbou“ osobností a ovlivňují její chování. Motivy představují psychologické příčiny chování (Nakonečný, 1995b).

Z písma zjištěné charakteristiky psychické struktury osobnosti vypovídají také o dynamické a motivační stránce pisatelovy osobnosti, o jeho hodnotách a potřebách, a je možné je z navzájem propojených oblastí vyvozovat. (Např. z vlastností vůle a typu vitality lze usuzovat na způsob, jakým probíhá pisatelův výkon, kupř. potřeba precizní pečlivosti a dokonalosti atd.; z vlastností myšlení např. praktické či spíše teoretické zájmy, sklon ke konzervatismu atd.; ze vztahů k okolí např. zvýšená potřeba naplňovat očekávání okolí či potřeba nezávislosti atd.). Písmo také vypovídá, zda v pisatelově osobnosti převažují vitálně-pudové potřeby nebo jsou vyjádřeny spíše potřeby sociokulturní.

Pohled na projevy dynamické a procesuální stránky osobnosti v písmu je možno dále prohloubit konceptem osobnosti člověka a dynamiky sebepojetí podle Carla Rogerse. Rogers (1995) chápe osobnost člověka jako **proces**. Tento proces představuje jedinečný způsob, jakým jedinec prožívá a dává významy vnitřním a vnějším podnětům, s nimiž se setkává. V písmu lze studovat

výraz charakteristických procesů v osobnosti, vyjádřených jedinečnou dynamikou pisatelova sebepojetí, která vypovídá, jakými převažujícími způsoby jedinec zpracovává své prožitky (asimilace, popření a zkreslení), jak vnímá a prožívá sebe a okolní svět. Je tak možno se do určité míry přiblížit pisatelově subjektivní realitě. (Využitím pojetí Carla Rogerse v psychologii písma se podrobněji zabýváme ve třetí části knihy.)

1.3.3 Geneze osobnosti v písmu

Studujeme-li v rukopisech *genezi* (*vývoj*) pisatelovy osobnosti, zabýváme se proměnami osobnostních rysů a charakteristik prožívání, myšlení a chování pisatele v průběhu jeho života. Pro rozbor je třeba mít k dispozici dostatečné množství pisatelových rukopisů z různých životních období. Z dispozičního hlediska je pak možno studovat případné změny v psychické struktuře osobnosti v průběhu času a zároveň z hlediska dynamického porozumět, jak se v čase proměňovala pisatelova motivační a hodnotová orientace, dynamika sebepojetí, způsob hodnocení a sebehodnocení atd.

1.3.4 Psychologická pojetí a typologie osobnosti v psychologii písma

Rukopis můžeme studovat také z pohledu různých psychologických konceptů, osobnostních modelů a typologií. V rámci obecného osobnostního typu pak osobnost pisatele zachycujeme v jedinečnosti jeho individuálních projevů.

V této knize se podrobněji zabýváme komunikačními typy **Virginie Satirové** (viz oddíl 2.1.3) a humanistickou psychologií **Carla Ransoma Rogerse** (viz část třetí). Další autory, jejichž typologická a psychologická pojetí využíváme nejčastěji, uvádíme ve stručném přehledu:

Hans Jürgen Eysenck (1916–1997) rozpracoval temperamentovou typologii osobnosti. Definoval několik faktorů osobnosti, z nichž faktory extraverte–introverze a neuroticismus (emoční stabilita–labilita) považoval za charakterologické. Jejich kombinací pak získal čtyři základní typy temperamentu – **sangvinik** (emočně stabilní extravert), **cholerik** (emočně labilní extravert), **flegmatik** (emočně stabilní introvert) a **melancholik** (emočně labilní introvert) (Nakonečný, 1995b).

Ernst Kretschmer (1888–1964) ve své konstituční typologii dává do souvislosti určitý typ stavby těla – pyknická, astenická a atletická – s určitým charakterovým typem osobnosti – **cyklotým**, **schizotým** a **viskózní** (Nakonečný, 1995b). V aplikaci na rukopisy využíváme první dva typy.²

² Zajímavé paralely s rukopisem nabízí tzv. technika světelné stopy, kterou byl v psychologickém šetření zjišťován průběh pohybů cyklotýmů a schizotýmů. Zkoumaná osoba měla na pohyblivých místech těla

Carl Gustav Jung (1875–1961), zakladatel hlubinné analytické psychologie, vyložil koncept psychických funkcí – **myšlení, cítění, vnímání a intuice**, které v kombinaci s extravertním a introvertním zaměřením tvoří typologii osmi funkčních typů. Pro grafologickou práci je také přínosné Jungovo pojetí projekce, stínu a persony, princip jednoty a vyvažování protikladů, koncept individuálního procesu atd. (např. Jung, 1996, a další díly *Výboru z díla*, popř. Jacobi, 1992). Využitím psychologie C. G. Junga v psychologii písma se pak hlouběji zabývá Jeřábek (2003)³.

Karen Horneyová (1885–1952), neopsychoanalytička, pojednává o bazální úzkosti, která vzniká v dětství z citové deprivace jedince a ústí do neurotického chování. Způsoby, jimiž se člověk se svou úzkostí vyrovnává, pak rozčleňuje do tří interpersonálních stylů: pohyb směrem k lidem – **sebezapírající styl**, pohyb proti lidem – **expanzivní styl** (s podskupinami: styl narcistický, perfekcionista, arogantně-pomstychtivý) a pohyb od lidí – **rezignovaný styl** (Horney, 2000).

Fritz Riemann (1902–1979) vytvořil typologii osobnosti založenou na čtyřech základních formách úzkosti: strach ze sebeodevzdání a ze závislosti na druhém člověku – **schizoidní typ**, strach ze sebeuskutečnění – **depresivní typ**, strach z pomíjivosti, nestálosti a proměny – **nutkavý typ** a strach ze stálosti a definitivnosti – **hysterický typ** (Riemann, 1999).

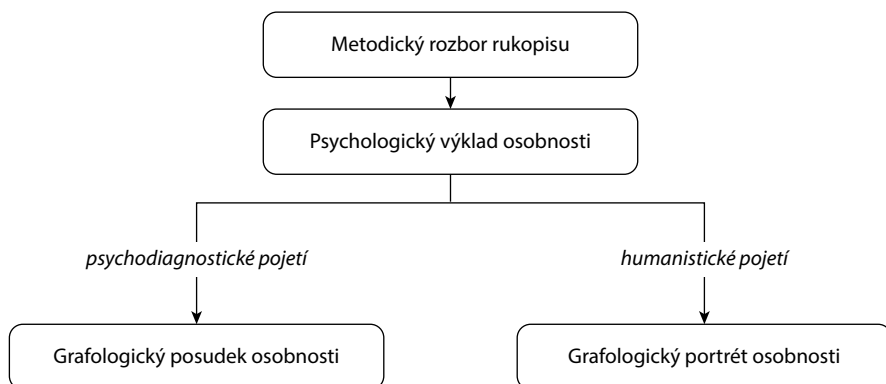
Viktor Frankl (1905–1997), tvůrce logoterapie, považuje hledání smyslu života za základní motivační sílu člověka. Ke smyslu vedou tři kategorie hodnot: **tvůrčí** – jedinec svými činy obohacuje svět, **zážitkové** – člověk obohacuje sebe sama prožíváním přírodních krás, umění atd. a hodnoty **postojové** – jimiž jedinec čelí beznadějně a nezměnitelné životní situaci, např. statečnost, hrdost (Frankl, 2006).

1.3.5 Psychodiagnostické a humanistické pojetí psychologie písma

Na obrázku 1 je stručně naznačen postup grafologické práce (podrobněji viz kapitola 5). Po metodickém rozboru rukopisu celostním přístupem psychologie písma následuje vytvoření závěrečného výkladu osobnosti, který je možno koncipovat ve dvou základních podobách – v psychodiagnostickém a humanistickém pojetí.

přípevněné svítilky body a pohybovala se v pološeru v rytmu hudby. Celý děj byl snímán dlouhodobou expozicí či kamerou. Výsledný fotogram ukázal, že pohybový průběh u cyklotýmů je volný, přirozený, měkký, spíš obloukovitý atd., zatímco pohyby schizotýmů jsou brzděné, křečovitě, se sklonem k náhlým změnám směru, úhlovitě atd. (Směkal, 2004) Cyklotymní a schizotymní výrazový pohyb nalézáme také v rukopisech.

³ Jeřábek (2003) se v souvislosti s rukopisným výrazem věnuje též dalším psychologickým konceptům – komunikačním typům V. Satirové, Eysenckové a Kretschmerové typologii, pojetí falešného a pravého Já podle A. Millerové (1995).

Obr. 1 Psychodiagnostické a humanistické pojetí psychologie písma

Psychodiagnostické pojetí výkladu podává ve výsledném „psychodiagnostickém“⁴ posudku integrovaný popis navzájem provázaných dispozičních, strukturních a dynamických charakteristik pisatelovy osobnosti, včetně případných vnitřních nerovnováh, konfliktů a rozporů. **Humanistické pojetí** se pak ve výkladu zaměřuje na pisatelovu osobnost více z hlediska dynamické, procesuální, hodnotové a motivační stránky. V závěrečném „empaticky rozumějícím“ portrétu zprostředkovává porozumění „zaměřené na pisatele“, tedy s akcentem na pisatelovo nitro a způsob prožívání, na pohled jakoby z jeho perspektivy, na pochopení projevů jedince z jeho vlastního stanoviska. (Další odlišnosti psychodiagnostické a humanistické psychologie písma viz oddíl 8.1.)

Koncepce výsledného psychologického výkladu osobnosti se odvíjí od **účelu rozboru** (např. v personalistických posudcích se používá spíše psychodiagnostické pojetí, v osobním poradenství bývá přínosné pojetí humanistické apod.), ale také od **osobních preferencí** (jaký výklad a pohled na pisatelovu osobnost je grafologovi bližší) atd.

1.4 Limity psychologie písma

V předchozí kapitole jsme uvedli spektrum výpovědních možností psychologie písma. Nyní se budeme zabývat jejími limity, tedy skutečnostmi, které z písma nelze spolehlivě zjistit, a to nezávisle na používané grafologické metodě.

Rozborem rukopisu neurčíme:

- **Kalendářní věk** – je však možno rozpoznat pisatelovo duševní mládí nebo stáří, které věku chronologickému nemusí odpovídat. A tak se například mentální mladistvost vitálního osm-

⁴ Nejde o diagnostiku duševních a fyzických nemocí – blíže viz oddíl 1.4.

desátiletého pisatele odráží v živém, dynamickém a elastickém rukopisu, zatímco ztužené, nepružné písmo dvacetiletého zrcadlí určitou psychickou rigiditu.⁵

- **Pohlaví a sexuální orientaci** – lze však určit maskulinní či femininní charakter písma. Například energické, razantní, dynamicky rozmáchlé písmo ženy vykazuje mužské prvky, zatímco měkkost, jemnost, oblost v rukopisu muže vyjadřuje spíše prvky ženské. Nikterak to však nevypovídá o pisatelově sexuálním zaměření.
- **Inteligenci ve smyslu IQ** (inteligenční kvocient) – je ale možno zjistit charakteristiky pisatelovy emoční a sociální inteligence. Emoční a sociální inteligence zahrnuje schopnost rozpoznávat a uvědomovat si své emoce, ovládat se a motivovat sebe sama, reagovat pružně a adekvátně daným okolnostem, dále schopnost empaticky se naladit na prožívání druhých lidí a porozumět jejich světu, umění komunikovat a jednat s lidmi atd. (např. Goleman, 1997).

Příklad

Z rukopisů Boženy Němcové nepoznáme výši jejího IQ, zjistíme však, že její písmo vypovídá o schopnosti empatie, o komunikativnosti a sociální obratnosti, duševní flexibilitě atd. Podobně z písma význačného vědce Gregora Mendela neurčíme, jakým IQ vládl, ale rozpoznáme např. sklon ke zvýšené sebekontrolě a uzavřenosti, méně spontánní či autentický projev, snahu o korektnost a solidnost v jednání s druhými lidmi atd.

- **Specifické schopnosti, nadání a talenty** – na základě rukopisu není možné zjistit, má-li pisatel například hudební sluch, je-li nadaný sochař nebo malíř, je-li (nebo bude-li) hudebním géniem či převratným vynálezcem apod.

Příklad

Z rukopisů nepoznáme, že Antonín Dvořák či Bedřich Smetana jsou považováni za hudební velikány anebo Gregor Mendel za význačného vědce. Rozpoznáme však, jakými osobnostmi byli jako „obyčejní lidé“, a můžeme se přiblížit jejich vnitřnímu světu.

- **Konkrétní chování v konkrétní situaci** – z písma nelze stanovit, jak se pisatel zachová v konkrétní situaci. Z rukopisu zjistíme trvalejší osobnostní dispozice k určitému způsobu chování, prožívání a myšlení, nikoli však jejich konkrétní projevy v dané aktuální situaci.

Příklad

Trvalejšími vnitřními dispozicemi, o nichž vypovídají rukopisy Antonína Dvořáka, jsou např.: nižší spoutanost konvencemi, bohaté a intenzivní prožívání, sklony k impulzivitě a náladovým zvrátům či mnohdy nevypočitatelným proměnám v konání apod. Nezjistíme však, jak by Antonín Dvořák jednal aktuálně v konkrétní situaci, jakým způsobem by zareagoval, atd.

⁵ Pojmy „mentální mladistvost“, „psychická rigidita“ nenesou posuzovací kvalitu ve smyslu lepší–horší.

- **Vzdělání, povolání, rodinné a životní poměry, události z pisatelova života, věštbu do budoucnosti, délku života, těhotenství, vzhled, je-li pisatel levák či pravák** – z písma dále nezjistíme, jestli se pisatel dopustil (nebo dopustí) činu, který je v daném kulturním okruhu považovaný za kriminální (vražda, krádež apod.).
- **Diagnostiku nemocí** – grafologický rozbor rukopisu nelze používat jako nástroj k diagnostikování fyzických ani psychických nemocí. V písmu se sice mohou odrážet projevy duševních a tělesných chorob, příp. hraničních či psychopatologických rysů, avšak na jejich základě není možno stanovovat lékařské diagnózy.

Příklad

V posledním dopisu Boženy Němcové (ukázka 13), který psala dva měsíce před svou smrtí, je patrný výrazný vliv choroby na rukopis. Avšak přesnou diagnózu nemoci, jíž Božena Němcová trpěla, není možné z rukopisu určit.⁶ (Srovnávací studie tohoto dopisu s rukopisy BN z dřívějších let je uvedena v knize *Portréty historických osobností*.)

Nemoc se stejnou diagnostickou „nálepkou“ prožívá každý člověk jinak a má pro něho jiný osobní význam. Rozborem písma studujeme, jakým typickým způsobem pisatel prožívá, reaguje a vztahuje se ke světu i k sobě samému. V této souvislosti přináší zajímavé poznatky pojetí komunikačních stresových pozic americké psychoterapeutky Virginie Satirové (blíže viz oddíl 2.1.3). Satirová (2005) ve svých výzkumech rodinné komunikace opakovaně zjišťovala čtyři komunikační vzorce, usmiřující, obviňující, superracionální a rušící, které považovala za nezdravé, neboť mohou vést ke zdravotním problémům; za zdravý způsob komunikování pokládala kongruenci (blíže viz oddíl 2.1.3). Způsob, jak se sebou „zacházíme“ a komunikujeme s okolím, se otiskuje do našeho celkového dlouhodobého výrazu. Odráží se v držení těla, gestikulaci, mimice, mluvě, v pohybu apod. a zrcadlí se také v rukopisu. Rozborem písma lze vyvodit, k jakým psychosomatickým nerovnováhám je osobnost potenciálně náchylnější. Například rozbor rukopisu zjistíme, že pisatel převážně inklinuje k usmiřujícímu způsobu komunikace, tj. potlačuje sebe sama, nevěří si, podřizuje se požadavkům okolí, má strach se prosazovat apod. Opakovaně prožívaná úzkost, vnitřní sevřenost a stísněnost (která se odráží i ve výrazu rukopisu) může vést k různým psychosomatickým problémům, kupř. k úzkostnosti, depresi, migréně, žaludečním a střevním problémům, bolestem zad, plicním potížím apod. Avšak na základě rozboru písma není vhodné činit jakékoli závěry o pisatelových současných, minulých či budoucích chorobách. Na druhou stranu může být přínosné, když spolu s pisatelem zpětně pátráme, jak prodělaná nebo právě probíhající nemoc souvisí s jeho osobností.

⁶ V. Jirásek se pokusil z obsahu dopisů Boženy Němcové vyčíst, jaká choroba asi podřývala její zdraví a ukončila život. Domnívá se, že BN dlouhou dobu sužovala tuberkulóza a ke konci života se přidala rakovina. Blíže viz JIRÁSEK, V., Shrnutí zdravotních obtíží zaznamenaných v korespondenci Boženy Němcové. In: Adam, R. (ed.), *Božena Němcová – jazyková a literární komunikace ve středoevropském kontextu*. Sborník z mezinárodního kolokvia. Praha: UK FF, 2007, s. 122–125.